

УДК: 378.1+37.01+371

Вікторія Анатоліївна Балакірева,*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогічних технологій початкової освіти,
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
вул. Олександра Невського, 39, м. Одеса, Україна***ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ОГЛЯД РОЗВИТКУ
ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ**

У статті розглядається історія розвитку проблеми трудової підготовки учнів, становлення трудового навчання як навчального предмету. Залучення учнів до участі у різних видах конструкторсько-технологічної діяльності є ефективним засобом розумового розвитку школярів; практична діяльність сприяє загальному розвиткові організму, вдосконаленню координації рухів та інших сенсомоторних якостей особистості. Систематична участь учнів у колективних трудових процесах створює основу для виховання таких важливих для сучасної людини якостей, як комунікативність, взаємодопомога, підприємливість, сприймання здорового духу суперництва. У процесі усвідомлення важливості праці учні краще засвоюють закономірності розвитку природи та суспільства і включаються в активну перетворюючу діяльність.

Ключові слова: *трудове навчання, продуктивна праця, практична діяльність школярів.*

Постановка проблеми. У третій чверті XIX ст. у ряді держав Європи та інших частин світу було прийнято закони про введення в загальноосвітніх школах ручної праці. Це дає підставу говорити про виникнення так званої «трудої школи» як антипода «школи навчання», або як говорили супротивники останньої – «схоластичної школи». Як зазначають дослідники, цей факт свідчить про вторгнення потреб виробництва в сферу навчання і виховання. У цей період значно зросла боротьба за сфери впливу. Буржуазії потрібне було активне, діяльне молоде покоління, яке могло б відстоювати її інтереси при перерозподілі світового ринку, і вона поклала великі надії на трудову школу. Деякі буржуазні діячі говорили у зв'язку з цим відверто, що той переможе у всесвітньому ринку, хто раніше введе ручну працю в школі. Дрібні товаровиробники також сподівалися, що трудова школа допоможе їм відстояти свою незалежність у конкурентній боротьбі, що введення ручної праці зміцнюватиме «хатню промисловість», забезпечуватиме їм додаткові джерела прибутку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Головним мотивом запровадження трудової школи було прагнення підготувати підрастаюче покоління до праці, забезпечивши йому можливість набуття професію. Саме цим керувався, виходячи з найкращих намірів, один з фундаторів трудової школи, фінський священник Уно Цігнеус.

Проте, вже в той час передові педагоги виступали проти використання ручної праці як засобу професіоналізації, відстоювали її загальноосвітній характер, її значення для всебічного розвитку дітей. Так, відомий шведський педагог Отто Саломон у положеннях, на яких ґрунтувалася його система трудового навчання, підкреслював значення ручної праці для естетичного виховання учнів, зазначаючи, що воно повинно сприяти розвитку почуття форм і почуття прекрасного.

Датський педагог Аксель Міккельсен, який розробив свою систему трудового навчання, намагався в процесі ручної праці застосувати нормальні робочі пози, які відповідають фізіологічним вимогам, сконструював інструменти, виходячи з фізичних можливостей дітей, тобто розглядав ручну працю як засіб фізичного розвитку учнів.

Поширенню ручної праці як загальноосвітнього предмета у школах царської Росії сприяли відомі педагоги К. Ю. Ціруль, І. К. Карель, Н. В. Касаткін. Вони творчо сприймали досвід інших країн, збагачували його своїм власним і на цій основі розробляли оригінальні навчальні програми і методичні посібники. За свідченням дослідників, діячі ручної праці Росії в деяких важливих методичних питаннях випереджали своїх західних колег.

Метою статті є аналіз історії розвитку проблеми трудової підготовки учнів, становлення трудового навчання як навчального предмету.

Виклад основного матеріалу. Таким чином, серед прихильників трудової школи не було єдності. Більше того, її не було навіть серед тих, хто відстоював трудове навчання як загальноосвітній предмет.

Одна група методистів і вчителів вважала, що для найкращого забезпечення зв'язку школи з життям треба включити в навчальний план школи трудове навчання як самостійний предмет. Друга група заперечувала, виходячи з того, що трудове навчання слід розуміти як відповідну спрямованість навчального процесу, що охоплює всі традиційні шкільні навчальні предмети. Слід зазначити, що такі дискусії тривали ще й у 50-роках нашого сторіччя у зв'язку з пошуками напрямів розв'язання завдань політехнічної освіти. Продовжуються вони і зараз.

Зазначені дві точки зору відкидала третя група вчителів і методистів, які відстоювали думку, що трудовому навчанню слід надати центральне місце в усій

шкільній системі. Така точка зору перемогла на деякий час серед працівників органів народної освіти. Предметна система викладання була ліквідована. Елементи знань з математики, біології, фізики та інших навчальних предметів групувалися навколо трудових завдань учнів. Наприклад, одержавши завдання викопати в саду яму, учні повинні були в зв'язку з цим обчислити, скільки доведеться викинути землі (математика), розмітити контур ями (креслення), ознайомитися з характером ґрунту (географія) та ін. Цілком зрозуміло, що за такої побудови навчального процесу не можна було озброїти учнів систематизованими знаннями з основ наук. Мало в чому виграло і саме трудове навчання, оскільки й воно будувалося без певної системи, пов'язувалося з тимчасовими випадковими завданнями.

У 1937 р. трудове навчання як самостійний навчальний предмет у школі було ліквідовано. Дуже гостро постало питання про трудове навчання у зв'язку із завданнями політехнічної освіти. Ураховавши це, до навчального плану середньої школи в 1954 р. було включено трудове навчання як один із засобів всебічного розвитку підростаючого покоління. В Україні відразу ж після цього почали вивчати можливість поєднання загальної середньої освіти в старших класах з професійною підготовкою.

Стислий огляд історії розвитку трудового навчання як предмету загальноосвітньої школи показує, що серед працівників народної освіти тривають дискусії, які беруть свій початок у другій половині XIX століття. Оскільки за часів радянської влади плюралізм думок не припускався, то перемагала по чергово якось одна точка зору. Це призвело до того, що у радянській школі тричі вводилось обов'язкове професійне навчання. Причому реформою 1984 року передбачалось навіть «злиття» професійної та загальноосвітньої школи. В цьому відбивалась радикальна точка зору, що загальна освіта – «витівка буржуазії».

У 1985 році в Радянському Союзі почалась перебудова, що вплинула на реформу освіти 1984 року. Це виявилось, зокрема, в тому, що у 1988 році на з'їзді працівників освіти було визначено основні тенденції подальшого розвитку системи освіти в країні. До них віднесли демократизацію, гуманізацію та гуманітаризацію, диференціацію та інтеграцію змісту освіти, індивідуалізацію процесу навчання.

Безумовно, зазначені тенденції заслуговують на позитивну оцінку. Так, демократизація передбачала перетворення навчальних закладів із державних установ у державно-громадські із залученням громадськості до управління навчально-виховним процесом. Гуманітаризація привела до збільшення питомої ваги таких предметів, як мова, література, історія тощо у навчальному плані школи, що відповідає світовому досвіду. Гуманізація мала на увазі створення умов для заохочення педагогіки співробітництва між учителями та учнями. Інтеграція

привела до того, що у навчальному плані школи замість 24 предметів залишилось 16. Це мало сприяти розвантаженню учнів, необхідність якого була очевидною. Диференціація змісту навчання дозволила відійти від навчання всіх за єдиними програмами, отже, без врахування здібностей та нахилів учнів. Нарешті індивідуалізація, на основі психофізіологічних особливостей учнів, мала нагалузити відставання нашої школи в цьому плані від цивілізованих країн, що було викликано заборонаю в свій час проведення педологічних досліджень.

Трохи пізніше до вказаних тенденцій додалася ще одна – стандартизація. Відомо, що ми одержали у спадщину від СРСР «єдину, трудову, політехнічну» загальноосвітню школу. Причому поняття «єдина», з точки зору світового досвіду, трактувалося неправильно. Воно передбачало, що всі учні повинні навчатися за єдиними програмами, підручниками і набувати однаковий за змістом обсяг знань та вмінь. Зазначена негативна тенденція знайшла, на жаль, своє продовження в суверенній Україні.

В той же час практикою було доведено, що поєднання навчання з продуктивною працею потрібне для виховання всебічно розвинутої людини. Сама ідея поєднання навчання з продуктивною працею не була новою. Вона зустрічається в творах Томаса Мора, Шарля Фур'є, Роберта Оуена та інших видатних поборників освіти для дітей трудящих. Проте, наукового обґрунтування як засіб всебічного розвитку особистості ця ідея набула лише в XIX ст. Цього вдалось досягти, коли принцип навчання з продуктивною працею пов'язали з сучасним для того часу рівнем виробництва, тобто з великим капіталістичним виробництвом.

Розглядаючи методологічні основи школи, не можна не зазначити, що під час перебудови народної освіти робляться спроби переглянути ряд принципових положень, які стосуються також трудового навчання. Ці спроби ще не знайшли логічного завершення та відображення у навчальних планах і програмах. Тому про них можна говорити як про певні тенденції, які відбивають вимоги часу і повинні бути враховані у практичній діяльності школи.

У зв'язку з продуктивною працею учнів підкреслюється, що вона повинна бути добровільною, а не обов'язковою, як це передбачається нині. Таке твердження не можна вважати безпідставним, проте не можна і не бачити, що для здійснення його у нашому суспільстві ще не створено належних умов. Досвід показує, що залучення дітей до продуктивної праці на добровільній основі у позаурочний час під егідою школи та до праці на підприємствах не викликає інтересу у більшості учнів та не знаходить підтримки у їхніх батьків. Це пояснюється невірним уявленням про загальнолюдські цінності у галузі трудової підготовки та виявляється у зневажливому ставленні до робітничих професій. Тому основним шляхом залучення учнів до продуктивної праці наразі

залишається предмет «Трудове навчання». Відмовлятися від нього ніяк не можна, однак такі пропозиції вносяться і знаходять певну підтримку.

До новітніх вимог щодо продуктивної праці, які стосуються методологічної сторони справи, слід віднести таку, як диференціація її змісту. Незважаючи на те, що трудове навчання на сьогоднішній день є навчальним предметом, який у школі найбільше відповідає зазначеній вимозі, його резерви далеко не вичерпані. За своєю природою трудове навчання дозволяє диференціювати зміст навчального матеріалу для кожного учня, тобто забезпечити індивідуальний підхід у змістовному плані. Таке твердження впливає з особливостей як змісту трудового навчання, так і застосовуваних тут методів та форм організації навчальної діяльності.

До трудового виховання у багатьох країнах ставляться індивідуально, не вважають його одним із завдань загальноосвітньої школи. На думку деяких західних ідеологів, людина має самостійно обирати або шлях продуктивної діяльності, або ж існування на соціальні допомоги, які багаті держави спроможні надати. Такий підхід протирічить традиціям українського народу, які закладені з давніх-давен у його ментальність. В українському суспільстві завжди трудове виховання починалось у сім'ї, а потім до цього підключались навчальні заклади. Немає жодних підстав змінювати цю методологію і у сучасній школі.

З точки зору методології, слід зазначити, що трудове навчання разом з іншими освітніми предметами відіграє важливу роль у здійсненні таких загальноосвітніх завдань, як розумовий і фізичний розвиток, моральне та естетичне виховання учнів, формування їхнього світогляду в цілому. Це досягається завдяки специфічним особливостям змісту трудового навчання. Залучення до участі у різних видах конструкторсько-технологічної діяльності є ефективним засобом розумового розвитку школярів; фізіологічно обґрунтовані норми фізичного навантаження у процесі практичної діяльності сприяють загальному розвитку організму, вдосконаленню координації рухів та інших сенсомоторних якостей особистості. Систематична участь учнів у колективних трудових процесах створює основу для виховання таких важливих для сучасної людини якостей, як комунікативність, взаємодопомога, підприємливість, сприймання здорового духу суперництва. Заняття художніми промислами стимулюють культурний розвиток учнів через виховання естетичного смаку та розуміння прекрасного.

Гармонійний розвиток школярів є реально існуючою проблемою. Свого часу проведені Академією медичних наук дослідження засвідчили одностороннє перевантаження учнів розумовою діяльністю. Внаслідок цього діти, які навчаються на «4» і «5», на момент закінчення школи мають близько 3-4 хронічних захворювань.

Фізіологи ж доводять, що найбільш ефективно

розвантаження дитячого організму від розумової втоми відбувається під час переходу до фізичної праці. Саме таку переорієнтацію забезпечує трудове навчання, в якому до 80% навчального часу займають різні види практичної роботи. Завдяки опорі на творчу продуктивну працю трудове навчання позитивно впливає також на інтелектуальний та духовний розвиток дітей.

З точки зору теорії діяльності, особливістю трудового навчання є тісне поєднання навчання з продуктивною працею. Всі знання, які здобувають учні, відразу ж знаходять застосування, а вся практична діяльність є суспільно корисною.

Навчання, за якого теорія пов'язується з продуктивною працею, має якісно іншу загальноосвітню та виховну цінність. При значній економії часу і зусиль, крім самого оволодіння знаннями і вміннями, такий зв'язок забезпечує розширення і закріплення знань, підтверджує їхню доцільність, забезпечує розуміння значення для потреб людини.

Іншою особливістю практичної діяльності школярів у трудовому навчанні є його продуктивний, а не тренувальний характер. Це позитивно впливає на мотиваційну основу навчання, дозволяє залучати до активної діяльності усіх без винятку учнів.

Нарешті, слід врахувати, що пізнавально-практична діяльність учнів у трудовому навчанні ґрунтується на тісному зв'язку з основами наук. Це сприяє розвитку цікавості дітей до вивчення інших шкільних предметів, а значить і вирішенню загальноосвітніх завдань школи.

Із появою трудового навчання у загальноосвітній школі, а це сталося у середині XIX століття, виникли суперечки щодо його завдань. Одна частина фахівців розглядала трудове навчання як загальноосвітній предмет, а інша вважала його головною метою професійну підготовку учнів. Ці суперечки тривають і сьогодні. Щоправда, зараз уже ні в кого не виникає сумніву, що трудове навчання – загальноосвітній предмет, проте висловлюється думка, що в разі потреби він може брати на себе функцію початкового професійного навчання. До цього варто додати, що реальний стан трудового навчання у школі сьогодні викликає у багатьох дітей, їхніх батьків та педагогічної громадськості незадоволення. Воно пояснюється насамперед тим, що величезний загальноосвітній потенціал трудового навчання використовується вкрай незадовільно.

Така парадоксальна ситуація, коли у загальноосвітній школі не використовуються загальноосвітні можливості навчального предмету, може бути поясненою передусім тим, що вчителі не готові до цього. В теоретичному плані питання розроблено досить глибоко і детально, але вчителі не мають відповідних матеріалів. Отже, потреба у них відчувається досить гостро.

Усім освітянам відомо, що в процесі трудового навчання створюються сприятливі умови для

гармонійного розвитку особистості школярів. Тут здійснюється їх розумовий та фізичний розвиток, моральне та естетичне виховання, формування світогляду загалом.

Висновки. У процесі усвідомлення важливості праці учні краще засвоюють закономірності розвитку

ЛІТЕРАТУРА

1. Даутова О. Б. Изменения учебно-познавательной деятельности школьника в образовательном процессе: монография / О. Б. Даутова. – СПб.: ЛЕМО, 2010. – 300 с.
2. Невзоров М. Н. Школа жизни (антропоориентированный педагогический процесс): учебное пособие / М. Н. Невзоров. – Хабаровск.: Изд-во ХГПУ, 2000. – 108 с.
3. Сластенин В. А., Мищенко А. И. Целостный педагогический процесс как объект

REFERENCES

1. Dautova, O. B. (2010). *Izmeneniya uchebno-poznavatelnoy deyatel'nosti shkol'nika v obrazovatel'nom protsesse: monografiya* [Changes in teaching and student cognitive activity in the educational process: monograph]. Saint Petersburg: LEMO [in Russian].
2. Nevzorov, M. N. (2000). *Shkola zhizni (antropoorientirovannyi pedagogicheskiy protsess): Uchebnoe posobie* [School of Life (antropoorientirovannyi pedagogical process): textbook]. Khabarovsk: Publ KHGPU [in Russian].
3. Slastenin, V. A., Mishchenko, A. I. (1996). *Tselostnyiy pedagogicheskiy protsess kak obekt professional-*

природи та суспільства і включаються в активну перетворюючу діяльність. Поєднання навчання з продуктивною працею забезпечує дієвість їх поглядів та переконань, сприяє досягненню єдності світогляду та повсякденної практичної поведінки.

- профессиональной деятельности / В. А. Сластенин., А. И. Мищенко. – М.: Просвещение, 1996. – 247 с.
4. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М. А. Холодная. – М.: Барс, 1997. – 392 с.
5. Щедровицкий Г. П. Очерки по философии образования (статьи и лекции). Педагогический центр «Эксперимент» / Г. П. Щедровицкий. – М.: 1993. – 156 с.

noy deyatel'nosti [Holistic pedagogical process as the object of professional activity]. Moscow: Prosveschenie [in Russian].

4. Holodnaya, M. A. (1997). *Psikhologiya intellekta: paradoksy issledovaniya* [Psychology of Intelligence: Paradoxes of research]. Moscow: Bars [in Russian].
5. Schedrovitsky, G. P. (1993). *Ocherki po filosofii obrazovaniya (stat'i i lektzii). Pedagogicheskiy tsentr «Eksperiment»* [Essays on the Philosophy of Education (articles and lectures). Pedagogical Centre "Experiment"]. Moscow [in Russian].

Викторія Анатоліївна Балакірева,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогічних технологій начального образования,
Южноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
ул. Алескандра Невського, 39, г. Одеса, Україна

ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ПРОБЛЕМЫ ТРУДОВОЙ ПОДГОТОВКИ УЧАЩИХСЯ

С точки зрения методологии, следует отметить, что профессиональное обучение наряду с другими учебными предметами играет важную роль в реализации учебных задач, психического и физического развития, нравственного и эстетического воспитания учеников, формирования их мировоззрения. Это достигается за счет специфических особенностей содержания образования. Участие в различных видах деятельности способствует эффективному психическому развитию школьников; физическая активность в течение практической деятельности способствует общему развитию организма, улучшению координации и других сенсорных качеств. Систематическое вовлечение учеников в процесс коллективной деятельности является основой для повышения таких важных современных человеческих качеств, как коммуникация, взаимопомощь, инициатива, восприятие здорового духа соперничества. Занятия художественным трудом стимулируют культурное развитие учащихся через развитие эстетического вкуса и понимания красоты. В процессе осознания важности трудовых качеств дети лучше понимают законы развития природы и общества и участвуют в активной продуктивной деятельности. Сочетание образования с продуктивным трудом обеспечивает обоснованность своих взглядов и убеждений, способствует достижению единства идеологии и повседневной жизни. Реальное состояние трудового обучения в школе сегодня вызывает у многих детей, их родителей и педагогической общественности недовольство. Оно объясняется, прежде всего, тем, что огромный общеобразовательный потенциал трудового обучения используется крайне неудовлетворительно. Такая парадоксальная ситуация, когда в общеобразовательной школе не используются образовательные возможности учебного предмета, может быть объяснена, прежде всего, тем, что учителя не готовы к такому виду деятельности. В теоретическом плане вопросы разработаны достаточно глубоко и детально, но учителя не имеют соответствующих материалов. Следовательно, потребность в них ощущается весьма остро.

Ключевые слова: трудовое обучение, производительный труд, практическая деятельность школьников.

Viktoriia Balakireva,
*PhD (Candidate of Pedagogical Sciences), assistant professor,
Department of Teaching Technologies of Primary Education,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
39, Oleksandra nevskoho Str., Odesa, Ukraine*

**HISTORICAL AND PEDAGOGICAL REVIEW OF THE
DEVELOPMENT OF THE ISSUE OF LABOUR TRAINING OF STUDENTS**

The article considers the history of the development of the issue of working practice of students, formation of labor training as a school subject. From the methodological point of view, it should be noted that labour training along with other educational subjects plays an important role in the implementation of the following secondary tasks: mental and physical development, moral and aesthetic education of students, formation of their outlook in general. It can be achieved due to the specific characteristics of the content of education. Involvement in various types of engineering and design activities with effective means of mental development of schoolchildren; physiologically-based standards of physical activity during practical activities contribute to the overall development of the organism, improvement of coordination and other sensory qualities. Systematic involvement of students in the team work provides the basis for raising such important modern human qualities like communication, mutual aid, initiative, perception of a healthy spirit of competition. Classes for artistic crafts stimulate cultural development of school students through the fostering of their aesthetic taste and appreciation of beauty. Consideration of the importance of labour helps students to understand the laws of the development of nature and society and join vigorous productive activity. Combination of education and labour training ensures the validity of their views and beliefs, contributes to the achievement of the unity of ideology and everyday practice. Today's state of labour training at school is causing many complaints of children, their parents and teachers, which is caused by the fact that the huge educational potential of the labor training is used in an improper way. Such a paradoxical situation, when educational recourses of subjects are not used properly at secondary schools may be explained primarily by the fact that teachers are not ready for this. In theoretical terms the issues are profoundly developed, but teachers do not have necessary educational materials. Therefore, the need for them is very urgent today.

Keywords: labour training, productive work, practical activity of school students.

Подано до редакції 16.07.2015

Рецензент: д. пед. н., проф. І. О. Пальшкова
